

Правобережна Україна в останній чверті XVII ст.

У «Мемуарах» шевальє де Божо (очевидно, французького військового офіцера і дипломата, Франсуа-Полен Далерака), написаних у середині 1690-х рр., автор зазначав: «Нині цей край зруйнований, а війна, ніби гангрена, яка все пожирає, обернула найродючішу частину Європи на спорожнілі поля, зарослі бур'яном руїни, на покинуті жителями міста. Отак нині від тієї України залишилося тільки ім'я козацьке. Її населення розפורшилося, переселившись або понад береги Дніпра, або на землі, що залишаються під пануванням Москви. Решту вирубали турки або забрали в неволю татари».

Завдання 1.

Які події, на вашу думку, зумовили ситуацію, описану свідком подій?

Після чигиринських походів 1677–1678 рр. гетьманська столиця була зруйнована, багато земель зазнали спустошення. Унаслідок великого економічного визиску й розорення господарств через постійні воєнні дії в другій половині XVII – на початку XVIII ст. почастишали селянські втечі. Це був масовий рух, коли селяни разом «з жінками, дітьми, з кіньми, волами й з усім своїм хатнім майном» ішли здебільшого на схід України. Ні переслідування, ні жорстокі покарання не могли стримати цього руху, і маєтки Волині поступово стали знелюдненими. Дослідники наводять такий приклад: у володіннях Белзького воєводи Яна Конецпольського на Волині до 1651 р. налічувалося 3850 дворів. Через сорок років, у 1690 р., їх стало у вісім разів менше. У семи селах, де колись було 394 обійстя, у 1690 р. не залишилося жодного.

Сприяв занепаду і «великий згін» — примусове переселення мешканців Правобережжя на Лівобережну Україну, організоване гетьманом Іваном Самойловичем у 1678–1679 роках. Так і постала штучна пустеля в регіоні, який ще недавно називали краєм, що плине молоком і медом. На Волині та Північній Київщині були відновлені давні права шляхетського землеволодіння й система панщини. Однак якщо на Волині та Галичині шляхетське господарство майже не зникало навіть у період Національно-визвольної війни, то Київщина та Полісся пережили новий період польської **експансії**. Шляхта поверталася до своїх маєтностей і відновлювала колишню систему господарювання.

Наявність значного масиву незаселених земель непокоїла польський уряд, а єдиним надійним способом стабілізувати ситуацію було сприяти повторному освоєнню спустошеного краю. Тож король Ян III Собеський звернувся до козацтва. Щоб стимулювати заселення пусток, польський уряд у 1685 р. надав козацтву «прадавні привілеї та вольності». Козаки відповідно до урядових рішень створювали на заселених ними землях власний полково-сотенний устрій. Так відродилися чотири полки: Богуславський, Корсунський, Брацлавський, Фастівський (Білоцерківський) на чолі з полковниками Самійлом Івановичем (Самусем), Захаром Іскрою, Андрієм Абазином та Семеном Палієм.

На місцях полковники теж підтримали заселення проблемних територій. У полкових містах і селах розвиваються органи козацького самоврядування, суди. Фастівський полковник Семен Палій у цих процесах проявив себе як здібний та енергійний урядовець.

Завдання 2.

Перегляньте додаткове відео про Семена Палія.

Відео «Історія. Семен Палій». Випуск № 39 (74). Козацька звитяга. Youtube. URL: https://youtu.be/M1Xdjw_1E04

Завдання 3.

Завдяки яким своїм рисам і діям Семен Палій користувався авторитетом серед козаків?

Присутність Османської імперії на Правобережній Україні не відповідала інтересам Речі Посполитої. Скориставшись поразкою армії султана під Віднем 1683 р., король відновив своє панування над більшою частиною Правобережжя. У травні 1686 р. поляки і московити уклали «Вічний мир». Загалом цей договір, який не передбачав обмежень у часі, підтверджував умови Андрусівського перемир'я 1667 р. А в 1699 р. за ухвалами Карловицького конгресу Османська імперія передавала Польщі Західне Поділля, Брацлавщину й Південну Київщину.

Дуже швидко цього ж 1699 р. сейм ухвалив рішення про ліквідацію козацького війська на Правобережжі. Гетьману Самусю та полковникам наказали розпустити козацькі полки. Однак полковники відмовилися виконати це розпорядження і розпочали запеклу боротьбу проти Речі Посполитої, яку сучасники називали «другою Хмельниччиною». На чолі цього повстання став Семен Палій, який казав, що «поселився у вільній Україні, й Речі Посполитій немає ніякого діла до цієї області; лише він один має право в ній розпоряджатися — як справжній козак і гетьман козацького народу». Збройне протистояння розпочалося в 1701 р. із селянських заворушень на Поділлі та Брацлавщині. Згодом воно перекинулося на Київщину та Східну Волинь.

Завдання 4.

Визначте основні характерні риси розвитку Правобережної Гетьманщини в останній чверті XVII ст.